IMAGINEA DE SINE A EVREULUI ROMÂN LA MIHAIL SEBASTIAN

Romulus-Ladislau BUCUR
Universitatea «Transilvania», Braşov

Abstract: *This paper deals with the problem of Jewish identity, as reflected in Mihail Sebastian's novel* De două mii de ani… *[*For Two Thousand Years*], using Lotman's approach to cultural typology and Sanda Golopenția's notions of* insider *and* outsider*, within the context of the anti-Semitic ideology of the inter-war period.*
Key words*: anti-Semitic ideology, cultural typology, inter-war period, self-image*

Avem, în anii din urmă, o serie de texte şi contexte care se leagă unul de altul, care se generează reciproc. Avem, de asemenea, un pretext, acela al discuțiilor, cel mai adesea polemice, începute în anii '90 – în opinia noastră, o reluare a celor din perioada interbelică, 'înghețate' în vremea comunismului –, şi nedând semne că se vor încheia prea curând, pe tema identității, a (re)definirii acesteia în condițiile procesului de modernizare a României, şi care au divizat intelectualitatea românească în două tabere: 'autohtonişti' şi 'europenişti' (sau 'izolaționişti' şi 'integraționişti' sau 'naționalişti' şi 'cosmopoliți'; sunt pe deplin conştient că aceste etichete sunt simplificatoare şi nu întru totul echivalente între ele).

Un *context* / *pretext* care a condus către *texte*, dintre care romanul lui Mihail Sebastian *De două mii de ani*, contextualizat de autorul însuşi în *Cum am devenit huligan*, şi recontextualizat recent de publicarea *Jurnalul*ui scriitorului ("Cu excepția câtorva pasaje, care au un prea accentuat aer de evreu, restul mi se pare excepțional", urmată de reflecția asupra ideii de a o retipări cândva, "fără prefața lui Nae şi fără nici o explicație din partea mea."[i] ni se pare simptomatic pentru această problemă a identității, un "studiu de caz pentru un tip de lectură politico-ideologică, o utilizare şi răs-utilizare publică"[ii]. O posibilă modalitate de abordare ne-a fost sugerată de către un alt autor aparținând unei minorități etnice, comparatistul Victor Ivanovici, "Doar astfel, la întrebarea cioraniană, «Cum e cu putință să fii român?» vom putea răspunde corect, fără rest şi aproximații: «*Fiind român… şi încă ceva*»"[iii] – textul romanului lui Sebastian oferind o opțiune izbitor de asemănătoare: "îmi pare mai urgent şi mai eficient să realizez în viața mea individuală armonia valorilor evreieşti şi româneşti din care e făcută această viață, decât să câştig sau să pierd nu ştiu ce drepturi civile. Aş vrea să ştiu, de pildă, ce lege anti-semită ar putea anula în ființa mea faptul irevocabil de a mă fi născut lângă Dunăre şi de a iubi acest pământ"[iv], sau "eu nu voi înceta prin aceasta să fiu evreu, român şi dunărean" (*De două mii de ani*, 229).

Un prim nivel de contextualizare, în care rezonează interiorul romanului (Ghiță Blidaru) cu exteriorul, îl reprezintă prefața lui, "brutal adversativă sub raport uman"[v]. Întrucât nu spune prea multe lucruri despre auto-reprezentarea identitară a lui Mihail Sebastian, putând fi rezumată ca o extinsă glosă asupra prejudecății că "Iuda suferă şi se chinuieşte; şi că nu se poate altfel" (*De două mii de ani*, 7), nu vom insista aici asupra ei; o interpretare validă a acestei prefețe constă în plasarea de către Nae Ionescu a întregii 'drame a iudaismului' "pe terenul teologiei"[vi].

Un început de explicație l-am putea avea punând cap la cap câteva aprecieri despre Nae Ionescu şi despre personajul construit pornind de la el, în care se vede amestecul de fascinație şi distanță critică; observă "ceva demonic în Nae" (*Jurnal*, 46), şi, de

BDD-A5412 © 2006 Universitatea din Pitești
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:42:54 UTC)

asemenea, nu se poate împiedica să exclame "cât poate fi de cabotin omul ăsta!" (*Jurnal*, 21; notația e datată 17 martie 1935, deci *după* publicarea cărții și în plin scandal de receptare a ei); această observație e cumva bemolată, cu rezerva anteriorității romanului față de însemnările din *Jurnal*, de următoarea remarcă: "Voi altă dată, mai târziu, când voi îmbătrâni, în ce măsură este Blidaru un gânditor. Știu însă de pe acum cât e de mare ca artist" (*De două mii de ani*, 53). De asemenea, se poate vedea efectul de dominație pe care acesta l-a avut asupra unei întregi generații – el este "până azi singurul om căruia simt că e obligatoriu să mă supun, fără să am însă prin aceasta sentimentul unei abdicări, ci, dimpotrivă, al unei împliniri, al unei reintegrări" (*De două mii de ani*, 76); cu toate acestea, amărăciunea răzbate în aprecierea pe care i-o face lui Nae Ionescu în *Cum am devenit huligan*: "Trebuie să recunosc astăzi: m-am înșelat" (*De două mii de ani*, 295).

Ca poveste, romanul e caracterizat prin schematism de construcție[vii], i s-a reproșat "schematismul și ordonare logică, oarecum simplistă"[viii]; pentru Nicolae Manolescu, "arhitectura de ansamblu e sacrificată deliberat", în cadrul unei formule de jurnal "intersectat însă de capitole mai obiective, ce vor să ofere o contrapondere"[ix].

Oamenii, după Pompiliu Constantinescu, personajele, într-o terminologie mai actuală, sunt "abstractizați până la fișa psihologică"[x], și e necesar un oarecare efort de abstragere pentru a rezista tentației de identificare ce urmează după descoperirea modelului lui Ghiță Blidaru. În fond, e vorba de o lume (văzută din perspectivă) iudaică, însă una complexă, complicată, și ale cărei elemente pe care personajul-narator le valorifică pozitiv îi servesc ca aparentă justificare a distanțării de cele considerate negative. El operează cu reprezentări ale celor din jur, cu *persoane* semnificative pentru (sub)grupurile cărora le aparțin, și ce e interesant e el își revendică statutul de persoană concretă și nu de *semn*, una din definițiile căruia e *aliquid pro aliquo* – dintru bun început el mărturisește că nu s-a temut niciodată "de oameni sau de lucruri, ci numai de semne și simboluri" (*De două mii de ani*, 27).

Avem o serie de ipostaze ale identității iudaice, reprezentate de familie, de prieteni și cunoscuți, și respinse pe rând, nu fără conștiința dramatismului actului, și nu fără un pic de ură de sine: "Sunt rău poate gândind așa, dar nu voi fi niciodată îndeajuns de rău cu mine, nu-mi voi administra niciodată destule palme, destui pumni." (*De două mii de ani*, 60) – un exemplu de manifestare mult mai violentă a acesteia îl găsim în romanul lui Philip Roth, *Complexul lui Portnoy*. Întrebarea în fața căreia a fost pus nu e numai *cine sunt eu?*, ci și aceea ce-i urmează, mai ales în împrejurările date, de mari bulversări pe toate planurile, *cine aș vrea să fiu?* Și încă, *pot fi cine vreau eu?*, cu alte cuvinte, este posibilă opțiunea? Și, la urma urmei, cât de liberă este aceasta, în condițiile în care, mărturisește autorul că părinții săi "au vorbit numai românește și ne-au crescut românește"[xi], iar în roman, străbunicul său patern de la 1828 "vorbea și scria românește, purta cizme și surtuc" (*De două mii de ani*, 69).

O lucrare recentă asupra iudaismului modern, ale cărui începuturi sunt considerate a fi legate de pierderea prestigiului creștinismului în societate, odată cu iluminismul și consecințele social-politice ale acestuia, în cazul nostru, odată cu laicizarea societății, inventariază "șase sisteme iudaice, sau iudaisme, trei din secolul XIX și trei din secolul XX"[xii]. Acestea sunt, pentru secolul XIX, iudaismul reformat, cel ortodox și cel conservator[xiii], iar pentru secolul XX, sionismul, socialismul evreiesc, considerate amândouă drept "mișcări seculare și politice"[xiv] și iudaismul american, cel al "Holocaustului și Mântuirii"[xv].

O lucrare recentă asupra iudaismului modern, ale cărui începuturi sunt considerate a fi legate de pierderea prestigiului creștinismului în societate, odată cu iluminismul și

BDD-A5412 © 2006 Universitatea din Pitești
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:42:54 UTC)

consecinţele social-politice ale acestuia, în cazul nostru, odată cu laicizarea societăţii, inventariază "şase sisteme iudaice, sau iudaisme, trei din secolul XIX şi trei din secolul XX"[xvi]. Acestea sunt, pentru secolul XIX, iudaismul reformat, cel ortodox şi cel conservator[xvii], iar pentru secolul XX, sionismul, socialismul evreiesc, considerate amândouă drept "mişcări seculare şi politice"[xviii] şi iudaismul american, cel al "Holocaustului şi Mântuirii"[xix]

Sebastian inventariază trei atitudini posibile: sionismul, opţiunea marxistă (de nuanţă comunistă), şi încercarea de a trăi împreună cu majoritatea în împrejurările date (interpretată de unii drept asimilaţionism – dovadă, atacurile la care a fost supus din amândouă părţile, după publicarea cărţii, atacuri consemnate în *Cum am devenit huligan*). Aceasta din urmă reprezintă opţiunea sa personală, pe fundalul celorlate două, expuse mai înainte, şi în contrast cu modelul propriei familii "S-ar fi putu să fiu ca ei toţi, un negustor gras, însurat, mulţumit, jucând duminică seara pocher şi spunând porcării însurăţeilor tineri" (*De două mii de ani*, 32).

Această atitudine e, la urma urmei, cea mai riscantă. Personajul lui Sebastian îşi caută identitatea ca individ, – "sunt un copac evadat din pădure" (*De două mii de ani*, 84) –, prins între două grupuri, al său, ale cărui ipostaze şi soluţii în ceea ce priveşte problema identităţii sunt supuse unui inventar, şi cel în care şi-ar dori să fie acceptat (ca atare, nu integrat; mai precis, ca valoare umană intrinsecă, ca individ cu calităţile şi scăderile lui, şi nu ca reprezentant al unui grup), şi care nu-l acceptă.

În interpretarea noastră, e vorba de o incompatibilitate la nivel de tip cultural general, între tipul semantic, caracteristic lumii tradiţionale, orale, rurale (atât Pârlea cât şi Blidaru fac elogiul pământului, iar Dronţu se comportă ostentativ ca un ţăran), şi cel asemantic şi asintactic, caracteristic iluminismului, pe care îl adoptă naratorul. Câteva note ale modelului semantic sunt următoarele: "feluritele semne nu sunt decât tot atâtea înfăţişări diferite – sinonime (sau antonime) – *ale uneia şi aceleiaşi semnificaţii*"[xx], "elementul substitutiv nu poate avea o valoare independentă: el îşi capătă valoarea în funcţie de locul ierarhic ocupat de conţinutul său în modelul general al lumii"[xxi], "'personalităţi', adică subiecte ale drepturilor, unităţi relevante ale celorlalte sisteme sociale – religios, moral, statal – sunt organismele corporative de diferite tipuri. Drepturile juridice sau lipsa de drepturi depind de intrarea omului într-un anumit grup"[xxii]. Rezultă de aici cu claritate indiferenţa faţă de individ, recognoscibilă atât în discursul tradiţionalist al epocii, cât şi în cel al unor personaje, de ambele părţi ale baricadei – în timpul tulburărilor studenţeşti antisemite de la începutul cărţii, eroului i se reproşează neimplicarea de partea 'alor săi': "întâmplător, o, numai întâmplător, preocupările tale superioare te opresc să vii cu noi la primejdie" (*De două mii de ani*, 29). Diferenţa între cele două comunităţi, ce iudaică şi cea românească, n-ar consta aici în tipul semantic, comun ambelor, ci aceea dintre aşa-numita "cultură a textelor" şi cea "a gramaticilor", prima a obiceiului, a cutumei, cealaltă a reglementărilor scrise[xxiii].

E momentul să intervină în discuţie termenii de *insider* şi *outsider*, în accepţia acordată lor de către Sanda Golopenţia, în cadrul proiectului său de reconstrucţie conceptuală a pragmaticii, anume ca un model al lumii bazat pe Stări, Transformări, (Inter-)Acţiuni şi Norme[xxiv]; e de menţionat că aceşti doi termeni nu sunt simple cuvinte aparţinând limbii engleze, ci "termeni ai limbajului semiotic"[xxv], opoziţia dintre ei fiind una *vagă*, "care ajută la înţelegere, dar nu poate constitui decât un punct de plecare"[xxvi].

Insider şi *outsider* sunt, în punctul de plecare, stări relative, ţinând de percepţia individului / grupului asupra lui însuşi, ca şi de cea a unui grup diferit asupra sa; există, cel puţin teoretic, schimbarea de statut (prin iniţiere, să zicem), ori, măcar tentativa

BDD-A5412 © 2006 Universitatea din Piteşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:42:54 UTC)

acestei schimbări, şi, de asemenea, acţiuni şi interacţiuni generate de specificul acestui statut, ca şi normele care le regizează.

O serie de observaţii din lucrarea citată se verifică în roman, cum ar fi aceea că, în portretul-robot al *insider*-ului "calităţile pozitive predomină asupra celor negative" (şi, reciproc, cele negative predomină în cel al *outsider*-ului[xxvii] – naratorul, simţindu-se (sau, mai curând, plasându-se în poziţia de) *outsider* faţă de ambele comunităţi, le vede în primul rând defectele, dintre care cel mai important e colectivismul. Aprofundând, acest portret-robot al *insider*-ului cuprinde următoarele trăsături: "e îndemânatic, cunoscător al legilor, uzajelor şi obiceiurilor, al regulilor jocului, etichetei, tabuurilor"[xxviii] – şi exact aceste trăsături pot fi regăsite în portretul bunicului matern, ceasornicar şi studios al Cărţii (*De două mii de ani*, 59-60). În fine, cel al *outsider*-ului, ca prost vorbitor, producător de locuri comune şi tautologii, ignorant al tabuurilor şi gafeur[xxix], poate fi văzut, din nou, de ambele părţi, să spunem, Ianchelevici Şapsă, şi Dronţu, căruia a vorbi corect îi părea "un început de ciocoism" (*De două mii de ani*, 115). La fel, Vieru, din individualism, din orgoliu artistic, se plasează în aceaşi poziţie de *outsider* – specificul naţional, scrie el, "este în definitiv ceea ce rămâne dintr-o cultură după ce i-ai luat efortul personal de gândire, experienţele de viaţă individuală, izbânzile singurătăţii creatoare" (*De două mii de ani*, 136).

În ceea ce priveşte propriul grup al naratorului, acesta e perceput prin intermediul clişeelor, al stereotipurilor, însă nivelul la care are loc acest proces nu mai poate fi determinat – acela al naratorului, asumându-şi mentalitatea comună, ori acela al personajului, care trebuie să se conformeze reprezentărilor curente asupra sa. Acesta e cazul lui Abraham Sulitzer (de la bun început poreclit Ahasverus de către narator) şi care, abordat, se dovedeşte gata să-şi asume această reprezentare stereotipă, după ce şi-a recunoscut interlocutorul ca fiind tot evreu, şi în cadrul unui subtil joc de complicităţi:

"– Cu ce te ocupi? l-am întrebat. Ce faci?

– Ce face un ovrei? Umblă." (*De două mii de ani*, 67). Rezultând până la urmă că e vorba de un învăţat negustor de cărţi evreieşti, cu care discută apoi despre cultura înaltă şi cea populară, despre identitatea evreiască, şi aşa mai departe, fără a ajunge la nici o înţelegere, la nici un punct de vedere împărtăşit de amândoi.

Ce e cel mai surprinzător e caracteristica de adevăr a anumitor situaţii şi personaje (şi aici fie că intuiţia autorului a funcţionat fără greş, fie că a folosit documente greu truvabile în zilele noastre): Jabotinski e sionistul pur şi dur, exact acel tip uman care în cele din urmă a construit, în împrejurările ştiute, Statul Israel. Intră aici de asemenea Winkler, aceeaşi categorie de pionier, parcă hotărât să dovedească prin faptă angajamentul adevărat pentru cauza sionistă. La fel, Berl Wolf, care, după ce şi-a pierdut un braţ în urma unui atac palestinian (anacronismul e doar o aparenţă), devine un activist sionist itinerant, defăşurându-şi propaganda prin intermediul culturii tradiţionale iudaice – exact ca în zilele noastre.

S. T. H(aim) e militantul comunist – cu suspect de familiara sa retorică, chiar şi azi, după atacul din 11 septembrie : "Ce vei face cu indigenii arabi, care au şi ei dreptul să moară de moarte naturală, nu numaidecât prin exterminare sionistă?" (*De două mii de ani*, 89). Inaderenţa lui Sebastian (şi a personajului său) la cauzele colectiviste, din nou, posibila intuiţie a ceea ce va urma, îl face să îl apropie de Pârlea, deşi cei doi se situau la extremele spectrului politic – comuniştii şi fasciştii au în comun "spiritul de cazarmă" (*De două mii de ani*, 264).

Pentru a-şi sublinia cu şi mai multă tărie situaţia, autorul introduce (încă) un personaj problematic, Pierre Dogany, care, când vine vorba de opţiuni academice, culturale, alege Budapesta:

BDD-A5412 © 2006 Universitatea din Piteşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:42:54 UTC)

"– Te credeam evreu.

– Sunt maghiar. Evreu, desigur, dar şi maghiar. Tata a optat pentru România. Treaba lui." (*De două mii de ani*, 126).

În mod ironic, la Paris, dezbaterea de la un seminar de drept internaţional, aupra disputelor interbelice dintre Ungaria şi România are loc între acelaşi Dogany şi, ca apărător al cauzei româneşti, Saul Berger: "doi evrei luptându-se unul cu altul pentru două victorii care nu sunt decât două abstracţii" (*De două mii de ani*, 172).

Ne oprim aici, pentru că mai putem vorbi de încă un pretext. Acela pe care vrea să-l constituie încercarea de faţă, de dezbatere a problemelor identităţii, a raportului dintre Eu şi Celălalt.

Referinţe:

Constantinescu, P., "Sobra şi demna confesiune a unei sensibilităţi ultragiate", în *Mihail Sebastian interpretat de…*, antologie, prefaţă, tabel cronologic şi bibliografie de Anatol Ghermanschi, ed. Eminescu, Bucureşti, 1981, pp. 103-108

Dinescu, M., *Mihail Sebastian publicist şi romancier*, ed. Du Style, Bucureşti, 1998

Golopenţia, S., *Les voies de la pragmatique*, Anma Libri, Department of French and Italian, Stanford University, 1988

Grăsoiu, D., *Mihail Sebastian sau ironia unui destin*, ed. Minerva, Bucureşti, 1986

Ivanovici, V., *Repere în zigzag*, ed. Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 2000

Lotman, I., *Studii de tipologie a culturii*, ed. Univers, Bucureşti, 1974

Manolescu, N., "Romanul românesc modern: «Creaţie şi analiză»", în Dumitrescu-Buşulenga, Z., coord., *Istoria literaturii române. Studii*, ed. Academiei RSR, Bucureşti, 1979, pp. 242-261

Mattusch, M., *Identitätskonstruktion gestern und heute – Lektüregeschichten zu Mihail Sebastians Roman 'De două mii de ani'*, http://www2.hu-berlin.de/romanistik/mattusch/sebastian.pdf

Neusner, J., *Iudaismul în timpurile moderne*, ed. Hasefer, Bucureşti, 2001

Sebastian, M., *De două mii de ani. Cum am devenit huligan*, ed. Hasefer, Bucureşti, 2003

Sebastian, M., *Jurnal*, 1935-1944 ed. Humanitas, Bucureşti, 1996

Ştefănescu, C., *Mihail Sebastian*, ed. Tineretului, Bucureşti, 1968

Volovici, L., *Ideologia naţionalistă şi «problema evreiască»*. Eseu despre formele antisemitismului intelectual în România anilor '30, ed. Humanitas, Bucureşti, 1995

[i] Sebastian, M., *Jurnal*, 1935-1944, ed. Humanitas, Bucureşti, 1996, p. 59

[ii] http://www2.hu-berlin.de/romanistik/mattusch/sebastian.pdf , p. 1

[iii] Ivanovici, V., *Repere în zigzag*, ed. Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 2000, p. 104

[iv] Sebastian, M., *De două mii de ani. Cum am devenit huligan*, ed. Hasefer, Bucureşti, 2003, p. 230; din motive de economie de spaţiu, citatele următoare vor fi semnalate prin sigla *De două mii de ani*, între paranteze, urmată de numărul paginii

[v] Ştefănescu, C., *Mihail Sebastian*, ed. Tineretului, Bucureşti, 1968, p. 19

[vi] Volovici, L., *Ideologia naţionalistă şi «problema evreiască»*. Eseu despre formele antisemitismului intelectual în România anilor '30, ed. Humanitas, Bucureşti, 1995, p. 118

[vii] Dinescu, M., *Mihail Sebastian publicist şi romancier*, ed. Du Style, Bucureşti, 1998, p. 16

[viii] *ibid.*, loc. cit.

[ix] Manolescu, N., "Romanul românesc modern: «Creaţie şi analiză»", în Dumitrescu-Buşulenga, Z., coord., *Istoria literaturii române. Studii*, ed. Academiei RSR, Bucureşti, 1979, p. 259

[x] Constantinescu, P., "Sobra şi demna confesiune a unei sensibilităţi ultragiate", în *Mihail Sebastian interpretat de…*, antologie, prefaţă, tabel cronologic şi bibliografie de Anatol Ghermanschi, ed. Eminescu, Bucureşti, 1981, p. 107

[xi] scrisoare către P. Comarnescu, ap. Grăsoiu, D., *Mihail Sebastian sau ironia unui destin*, ed. Minerva, Bucureşti, 1986, p. 7

[xii] Neusner, J., *Iudaismul în timpurile moderne*, ed. Hasefer, Bucureşti, 2001, p. 29

[xiii] *ibid.*, p. 31

BDD-A5412 © 2006 Universitatea din Piteşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:42:54 UTC)

[xiv] *ibid.*, loc. cit.
[xv] *ibid.*, p. 34
[xvi] Neusner, J., *Iudaismul în timpurile moderne*, ed. Hasefer, Bucureşti, 2001, p. 29
[xvii] *ibid.*, p. 31
[xviii] *ibid.*, loc. cit.
[xix] *ibid.*, p. 34
[xx] Lotman, I., "Problema semnului şi a sistemului de semne şi tipologia culturii ruse în secolele XI – XIX", în *Studii de tipologie a culturii*, ed. Univers, Bucureşti, 1974, p. 30
[xxi] *ibid.*, p. 32
[xxii] *ibid.*, p. 34
[xxiii] id., "Problema 'învățării culturii' în calitate de caracteristică tipologică", *op. cit.*, p. 55
[xxiv] Golopenția, S., "Quatre sémiotiques possibles", în *Les voies de la pragmatique*, Anma Libri, Department of French and Italian, Stanford University, 1988, pp. 5-20
[xxv] id., "Insiders et outsiders", *op. cit.*, p. 97
[xxvi] *ibid.*, p. 98
[xxvii] *ibid.*, p. 104
[xxviii] *ibid.*, loc. cit.
[xxix] *ibid.*, loc. cit.

BDD-A5412 © 2006 Universitatea din Pitești
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:42:54 UTC)